

ISSN 0350–185x

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXI, СВ. 1–2

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горџан-Премк, др Рајна Драгићевић,
др Најда Иванова, др Александар Лома, др Алина Ј. Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пипер, др Слободан Реметић, др Живојин Сјанојчић,
др Срејто Танасић, др Анађолиј Турилов, др Зузана Тојолињска,
др Викџор Фридман*

Главни уредник

Предраг Пипер

БЕОГРАД

2015

ISSN 0350-185x, LXXI, св. 1 (2015)
UDK: 821.163.41.08-13 Петровић Његош П. П
821.163.41.09
ID: 214482700
DOI: 10.2298/JFI1470009T
Примљено: 3. октобра 2014.
Прихваћено: 26. јануара 2015.
Оригинални научни рад

НАЈДА И. ИВАНОВА*
Софијски универзитет
Катедра за словенске језике

МЛЕЦИ У ГОРСКОМ ВИЈЕНЦУ ИМАГОЛОШКА ЗАПАЖАЊА

У раду се одломак Драшкових утисака о Венецији из поеме *Горски вијенац* (1847) Петра Петровића Његоша анализира с имаголошке тачке гледишта. Проблематизује се питање на који начин међусобно деловање тематских, сижејно-композиционих и семантичких посебности разматраног фрагмента с једне стране и одговарајућих имаголошких категорија с друге стране, утиче на селекцију одређених језичких средстава и каква је њихова улога у структурисању слике другога.

Кључне речи: имагологија, *Горски вијенац* (1847), слика Венеције, аутостереотипи, хетеростереотипи.

Прича војводе Драшка о његовој посети Венецији предмет је бројних интерпретација како у монографичким књижевним и текстолошким радовима о *Горском вијенцу*, тако и у посебним чланцима и студијама. Место разматране микротекстовне структуре у целовитој композицији спева, специфика лика Драшка као представника црногорских главара у систему протагониста, дијалогска структурисаност приче у контексту различитих типова нарације, појава комичног у поеми као и идеолошки садржај уметнички уобличених негативних стереотипа о Венецији имају различита тумачења у оквиру позитивизма, марксизма, структурализма и других методолошких праваца у теоријској његошологији, у образовном, научнопопуларном, новинском, политичком и другим типовима дискурса (ВИНАВЕР 1938; РОРОВИЋ 1975; ДЕРЕТИЋ 1996; ПОПОВИЋ 2000; OSOLNIK 2003; ЉУШТАНОВИЋ 2007).

---

* naida_iv@yahoo.com

Одломак Драшкових утисака о Венецији обично се разматра и у контексту Његошевог тумачења бинарне појмовне опозиције 'своје' – 'туђе'. У садржинским, концептуалним и језичким особинама дотичног фрагмента налази се довољно разлога за његово истраживање с тачке гледишта савремене имагологије, па због тога није случајна појава низа новијих анализа овакве усмерености¹. Како би се утврдиле законитости уобличавања слике Италије, проучава се одраз културноисторијског дискурса епохе у Његошевим текстовима различитих жанрова укључујући и *Горски вијенац* (KILIBARDA 2012); с имаголошке тачке гледишта преосмишљава се реализација комичног у разматраном одломку (ТУТЊЕВИЋ 2007); приступа се културноантрополошкој интерпретацији приказа позоришта и других јавних спектакала у поеми (BOGUSŁAWSKA 2009).

Полазећи од разумевања динамичке променљивости етничких и националних стереотипа, обогаћујући компаративну књижевност методолошким приступима социјалне психологије, социологије, културне антропологије и историје, имагологија нуди нове перспективе проучавања *Горског вијенца*. Међутим, стиче се утисак да лингвистика остаје донекле изолована од интердисциплинарне парадигме савремене имаголошке теорије². Заиста, у компаративна књижевна истраживања уводе се лингвистички називи „речник“ (укупност кључних лексема и одређених речи из језика посматране културе искоришћених за стварање слике другог) и „граматика“ (хијерархијски односи који формирају структуру текста), али у функцији метафора којима се стуктуралистичка парадигма К. Леви-Строса преноси из антропологије и адаптира ради тумачења уметничког текста (PAGEAUX 2008: 30–41). Можда је дистанцирање савремене имагологије од лингвистике својеврсни „одбрамбени“ рефлекс будући да је почетком 19. века компаративна књижевност управо од лингвистике преузела не само упоредноисторијски метод већ и идеју

¹ То потврђују зборници резимеа научних скупова одржаних 2013. године и посвећених 200-годишњици Његошевог рођења.

² Научне представе о механизмима формирања и функционирања етностереотипа у културама словенских народа коренито су се промениле услед развоја словенске етнолингвистике, лингвокултурологије и когнитивне лингвистике током друге половине 20. и почетком 21. века. Израда и примена адекватног методолошког модела за лингвистичку имаголошку анализу додатно би расветлиле деловање неких још недовољно проучених чинилаца везаних за вербализацију друштвеног имагинаријума датог периода у књижевнојезичким текстовима различите стилске припадности.

о есенцијалној природи категорија ‘народна психологија’, ‘национални карактер’ и сл., које модерна наука подвргава ревалоризацији. С друге стране, међутим, не сме се пренебрећи чињеница да се у начинима селекције и употребе језичких средстава реализују одређени аспекти ауторове интенције као и социокултурне ситуације настанка књижевног дела који не могу бити идентификовани помоћу других имаголошких метода.

Овде ће бити учињен покушај „унутаркњижевне“ (интринзичке) лингвоимаголошке анализе Драшкове приче о Венецији, која би резултирала у додатном расветљавању механизма структурисања и суштине хетеростереотипа у *Горском вијенцу*. На основу тога било би могуће у будућим расправама пропратити сложену повезаност иманенције и трансценденције текста (према схватању Х. Дизеринка – DYSERINCK 2009: 59), тј. продубити запажања о потенцијалу тог класичног дела да генерише интертекстуалне мреже више од 150 година у различитим типовима контекста.

Будући да се слика другог конструише на основу стереотипа, њоме се апсолутизују представе о одређеним чулно перципираним (предметним) објектима, својствима и појавама као и о апстрактним суштинама везаним за тематска поља текста, при чему дате представе стичу и одговарајућу аксиолошку обележеност у оквиру своје имаголошке релевантности. Вербализација имагинарних конструката остварује се у складу са жанровском и функционално-стилском припадношћу текста, као и са социјалноисторијском и културном ситуацијом у којој настаје.

У том смислу лингвоимаголошки приступ претпоставља примену посебне врсте лингвостилистичке анализе чији би основни циљ био утврдити на који начин међусобно деловање тематских, сижејно-композицијских и семантичких посебности разматраног фрагмента с једне стране и одговарајућих имаголошких категорија с друге стране утиче на селекцију одређених језичких средстава и каква је њихова улога у структурисању слике другог.

1. У Драшковој причи у оквиру опозиције ‘своје’ – ‘туђе’ а помоћу имаголошки релевантне употребе показних, присвојних и личних заменица, као и показних прилога (*овде – њу – њамо, овај – њај – онај, наш – ваш, у нас – у њих*) остварује се својеврсно двојство просторне концептуализације. У приказу типских ситуација из венецијанског живота Драшко најчешће употребљава показни прилог *њу* (уп. призоре о шпијунима, бродоградилишту и затвору, навикама

у исхрани). Али када се категорија ‘венетијанско’³ подвргава оце-ни, онда се доследно користе облици *ѿамо, онај*. Њихово основно значење највеће просторне удаљености од говорног лица трансформише се у изражавање психолошке и социјалне дистанце која је уско повезана с изрицањем негативног става (*она ружна мјешавина* 1433, *него костѿи ѿамо осѿавиѿи* 1442, *кад ѿомислим на оно сѿирашило!* 1484, *ѿознао сам на оне ѿавнице* 1479)⁴.

Категорију ‘црногорско’ карактерише слична просторна реализација. С једне стране се употребом показних заменичких облика који означавају близину говорном лицу (*Пиѿа ли ѿе ѿио за ове краје* 1631), као и присвојних и личних заменица 1. л. мн. (*расѿиѿа ме за наше крајеве* 1636, *као у нас бијеле неђеље* 1437), културни простор везан за место радње – Ловћен и Цетиње – одређује као „свој“. Истовремено приобални јадрански ареал (Бока, Котор) стиче двојну просторну концептуализацију – начелно се означава као ‘свој’ (Бока: *на наш ѿазар исѿи излазили* 1586, *Видиѿе ли овде у Коѿору / баш овога Совру ѿровидура* 1675–1676), али уз један изузетак – у истицању негативно оцењених појава које су приказане као карактеристичне за италијански начин живота. И у том случају одговарајућа деиктичка средства служе за утврђивање свесне психолошке дистанцираности између културе посматрача и посматране културе (*Па ѿогини у оно госѿодсѿво* 1682). Према томе, варирање у приказу удаљености топоса стиче додатну значењску и аксиолошку обележеност.

2. Наведена разграниченост на специфичан начин долази до изражаја и у посебностима композицијског устројства одломка сачињеног од низа питања и одговора којима се издвајају тематска поља

³ У стручној литератури влада изразита неусаглашеност у погледу терминолошких назива имаголошких категорија. У овом раду у наведеном значењу употребљавају се одговарајући придевски облици ср. р. јд. изведени од ономастичких назива као и од других речи, чија семантичка структура садржи сему ‘туђ’ (тзв. ксеноними). Предложено терминолошко решење било би у складу са називима кључних значењских категорија ‘своје’ и ‘туђе’. Осим тога терминолошко поље формирано на поменути начин у семантичком и творбеном погледу одговарало би неким специфичностима организације терминолошких подсистема других наука као што су естетика (уп. естетске термине типа ‘лепо’, ‘ружно’) и етика (‘добро’, ‘зло’).

⁴ Овде се користи издање: Петар Петровић Његош. *Горски вијенац* [Текст приредили за штампу Р. Бошковић и В. Латковић. Биљешке и објашњења написао В. Латковић]. Београд: Просвета. Издавачко предузеће Србије, 1952.

релевантна за стварање слике Венеције и Венецијанаца. У питањима која црногорски главари упућују Драшку испољавају се следеће специфичности:

– употреба општих заменица у функцији неодређених за изрицање наглашене неререференцијалне неодређености (ПИПЕР 2005: 942–944): *Причај шийогод Драшко од Млеџаках* 1400 (уп. разлику у смислу према: *причај нешто*). Значењем опште заменице *шијогод* у уводном питању унапред се задаје став индиферентности у избору између мноштва тема, што имплицитно претпоставља да стереотипне представе структурисане у осталом делу текста не могу имати претензију да буду јединствене и свежажеће.

– употреба упитних заменица у функцији неодређених којима се истиче произвољност, општа неодређеност денотата (уп. ПИПЕР 2005: 943): *Мишљаху ли у свијетѝ за кога?* 1502 (за разлику од: за некога), *Пиџа ли ње шийо за ове краје?* 1631.

– истовремена употреба упитних речи и партикуле *ли*, што претпоставља изношење субјективног става у одговору – *Бјеху ли им какве куће, Драшко?* 1423 (за разлику од: *какве им бјеху куће*), *А бјеше ли какав, аманаџи?* 1625 (уп. *какав бјеше*), *Како ли се зваше војвода?* 1629 (уп. *како се зваше*).

– сигнализовање небитности шаблонизованих питања из језичког регистра путничке литературе одговарајућом прагмемом – *А како ње збиља дочекаше?* 1429.

Други део питања захтева позитиван или негативан одговор, најчешће пропраћен изрицањем позитивне или негативне оцене. Питања садрже евалуативну лексику уз кључне речи, речи са културно маркираним значењем или српске митологеме којима се вербализују позитивни аутостереотипи као што су физичка лепота, јунаштво, социјална праведност, па се истиче њихова функција својеврсног филтера у стварању одговарајућих хетеростереотипа: *но бјеху ли zgodни и богати?* 1405, *А бјеху ли јунаци, војвода?* 1445, *А судови бјеху ли им љави?* 1456, *Појаху ли уз гусле лијејо?* 1623, *Ја мним ње је дочекá лијејо?* 1653.

Уопштено речено, овим питањима се у одломку издвајају одређена тематска поља – спољашњост, архитектура, друштвено уређење, духовна култура, политика, навике у исхрани. Истовремено с тим начин вербализације упитног значења уноси семантичку компоненту арбитрарности у вези са одабиром информација у очекиваном одговору, изазивајући на тај начин помак са фокусирања на предметну садржину према изражавању субјективног става, што

условљава амбивалентност слике другог. С једне стране, стварају се и утврђују стереотипи карактеристични за итинерарни тип текстова, али је истовремено пољуљана њихова претензија на есенцијалност, једнозначност и постојање ван историјске конкретике.

Вредна пажње је такође чињеница да Драшко ступа у стварни дијалог претежно и искључиво са црногорским главарима. У описима венецијанских улица и пожара у позоришту становници града приказани су као руља. Главни јунак не комуницира с њима а његова дистанцираност наглашена је увођењем лика сина Зана Грбичића, који врши функцију посредника између ове две културе дајући Драшку савете како да (не) говори и како да се понаша пред дуждом. Сам Драшко у Венецији проговара два пута – најпре псеудодијалогском репликом, реагујући на неправедан однос према робовима и затвореницима, која претпоставља дијалог, али не прераста у њега, и затим у епизоди аудијенције код дужда која представља кулминацију ауторових аргуменација о потпуној немогућности ефикасне комуникације између двеју култура у контакту.

3. Додатно одступање од суштинских особина итинерарних текстова манифестује се и у скоро потпуној незаступљености назива венецијанских културних реалија у одломку. Мањи број безеквивалентних лексема италијанског порекла (*принцип/дужд, провидур, сенат, палата, жбир, јушо, галија*) чине старије позајмљенице, фонетски и морфолошки адаптиране српским дијалектима. Чак и пропраћене коментаром дотичне речи се не могу схватати као потпуно нове и непознате језику културе посматрача, будући да својим гласовним саставом и /или денотативним значењем не поседују потенцијал преношења имаголошки релевантних информација.

Поред тога, запажа се и употреба тзв. скривених реалија, што такође доприноси стварању слабије индивидуализоване слике категорије 'венецијанско'. На пример, у опису позоришта сви делови зграде, осим осветљења (*хиљаду свећах*) и завеса, приказани су уопштено и без увођења специфичних термилошких назива (ложе су означене термином ентеријера црногорске куће – *пањега* („слијепи прозор изнад огњишта“ – Рјечник 1957: 126); партер – остали део просторије у којем се налазе гледаоци (*иако истио и кућа осипала*), бина – *ирећи дио од куће* (*Док се једна йодиже завјеса ирећи дио од куће ойвори 1541–1542*). Слично томе, други кључни објекти градског простора – бродоградилиште и затвор – означени су надређеним појмом 'кућа'.

4. Због редуковања предметно-садржинске компоненте у датом одломку оцртава се доминантна заступљеност аксиолошке компоненте. Ову тенденцију потврђује и имаголошки релевантна употреба језичких средстава у појединим тематским микроструктурама текста.

Низу питања и одговора везаних за одређене аспекте венецијанског начина живота претходи једно уводно опште питање црногорских главара (*Какав народ бјеше на ње сѣране? 1401*). Одговор *Кâ осѣтали, не бјеху рогати* 1403 формира представу о човеку с роговима на глави, што због полисемијске структуре придева *рогати* изазива асоцијације с ђаволом или усмерава ка поистовећивању описаног народа са рогатим животињама, имплицитно претпостављајући ироничан однос према даљој конкретизацији лика Венецијанаца.

4.1. *Сѣољашњосѣ и материјални животи Венецијанаца*

4.1.1. Спољашњост

Тема о спољашњости и материјалном животу Венецијанаца јавља се у почетном и последњем микрофрагменту Драшкове приче (*но бјеху ли згодни и богати? 1404–1422* и *А како ње рањаху, војвода; / бјеху ли им лијеја јесѣива? 1665–1692*) који ће овде бити размотрени заједно због њихове тематске повезаности. Поред тога додатно ће бити прокоментарисана њихова специфична улога у целовитој композицијској схеми одломка.

У низу питања којима се издвајају поједине тематске целине разматраног фрагмента садржан је минималан број лексема позитивне семантике, док је у Драшковим одговорима одговарајући негативни став знатно сложеније вербализован уз приметну тенденцију ка структурисању лексичких (номинативних) ланаца на макротекстовном нивоу. Прво конкретно питање (*но бјеху ли згодни и богати? 1404*) не чини изузетак од наведене тенденције. Док је естетска категорија ‘лепо’ изражена једном речи (*згодан*), у одговору се за антонимијску категорију ‘ружно’ јавља богат инвентар синонимијских лексема и устаљених израза који међусобно ступају у сложене семантичке односе. Поред придева *грдан* са семом негативне оцене у основном значењу (*а грднијех десет њуѣх више 1407*) употребљен је израз *од бруке се гледаѣ не могаху 1408*. Именица *брука* у Његошевом језику има трочлану семантичку структуру: 1. срамота, 2. прен. рђа, кукавица и 3. ругоба, грдило (Рлечник 1957: 19). Контекст

допушта истовремену актуелизацију првог и трећег значења, услед чега се на естетски негативно маркирано значење (ругоба) надовезује емоционално-психолошко (срамота), чиме се експлицира став социјалне неприхватљивости. Аналогно семантичко двојство наведеног израза испољава се у приказивању живота которске елите – у изношењу негативног става у опису младог аристократе употребљен је скоро идентичан израз: *од бруке се гледајти не може* 1688. Иста лексема се такође налази у оцени понашања мноштва у позоришту за време пожара (*Боже драги, да ти бруку видиш!* 1565), као и глумаца у другом чину представе, где је конкретизовано њено треће значење паралелном употребом лексеме *грдило*, која покрива прво значење речи *брука* (*Такве бруке, ѿаквијех грдилах / ниђе нико још ѿ видео није!* 1553). Управо у оквиру наведених тематских поља аксиолошки повезаних на макротекстовном нивоу понављањем речи *брука* конкретне реализације естетске категорије ‘ружно’ постају предмет и комичног (сатиричког и иронијског) преосмишљавања.

У приказу гојазности као мане Венецијанаца у првом микрофрагменту коришћене су пејоративно обележене аугментативне именице (уп. призор са женом коју на носилима носи четворица мушкараца: *ђе ујрће какву женејину / ѿјелесине мрѿве и лијене ѿошегла би ѿ сѿојину оках* 1416–1418). Исто лексичко средство за формулисање саркастичног односа према појавама у којима аутор препознаје обележја формалне деструкције и хипертрофије налази се у опису италијанских глумаца (*Носине им од кварѿа бјеху* 1554), као и у последњем микрофрагменту у приказу превременог старења которских аристократа (*Како ѿридесет ѿиуни годинах / сваки дође као бабејина* 1686–1687).

Последњи цитирани фрагмент представља реплику Вука Мићуновића о навикама которских првака, па су у њему приказане и друге специфичности њихове спољашњости којима је у виду градације, набрајањем одређених особина, приписана негативна аксиолошка вредност. Субјективни став исказан је доследном употребом императивних облика 2. л. јд.: *Па ѿгини у оно гостѿодсѿво, / сѿушѿи куље, а обриви брке, / а ѿосѿи се ѿо глави ѿејелом / а брњице кâ жене у уши* 1682–1685. Будући да се наведене форме систематски користе и у другим текстовним микрофрагментима, оне играју кључну улогу у структурисању негативно маркираних стереотипних представа везаних за реализацију категорије ‘венецијанско’. На основу њихове анализе управо у *Горском вијенцу* М. Стевановић утврђује специфику њиховог значења да изражавају „не ... само је-

данпут него више пута извршену радњу, уобичајеност вршења односне радње. А то даје и *квалификацију*⁵ онога коме се (или чему се) радња приписује“. Аутор издваја наведени тип транспозиције као специфичну врсту „квалификативног императива“, истичући могућност његове алтернативне употребе с презентом, али не и са аористом, за разлику од приповедачког императива (СТЕВАНОВИЋ 1990: 162–163).

Приказом пудрања перика као посипања главе пепелом ствара се асоцијација на фразеологизам „посути, посипати главу пепелом“, услед чега опис те уобичајене радње из свакодневног живота Венецијанаца поприма гротескни облик. Остале приказане специфичности негативно су обележене на основу контекста (нпр. бријање бркова и ношење минђуша, при чему се у последњим примерима као критеријум актуелизују родни стереотипи црногорског друштва у разматраном тематском пољу).

Тако су у Драшковој причи поједине физичке црте протумачене као израз категорије ‘венецијанско’ попримајући негативну конотираност с тачке гледишта црногорских критеријума о лепом и ружном (бледоликост, гојазност, безубост, ношење перика и минђуша, бријање бркова, превремено старење). Вредна пажње је и чињеница да се ниједна од наведених црта не подудара с компонентама негативне естетизације старости у реплици Вука Мићуновића *Куд ће више бруке од сѣтаросѣи!* 998–1005.

4.1.2. Храна

У сижеима имаголошке тематике кулинарске традиције често служе као индикатор за културне разлике међу народима. Мада је ова тема у одломку о Венецији заступљена у великој мери, уместо назива италијанских јела и хране употребљени су општи називи *јесѣиво* 1665–1666 и *јело* 1667. Формулација да ништа друго што странци једу осим хлеба није храна (*Ту не бјеше јела изван леба*) условљава негативну конотираност следеће предметне садржине разматраног тематског поља. Сходно описивању свакодневног живота Венецијанаца, њихове навике у исхрани приказане су експресивно маркираним облицима квалификативног императива. Као посебност се генерализује споро храњење (*ѿо ѿри уре*), склоност ка слаткој храни, при чему се у том контексту уводи назив безеквивалентне лексеме културе посматрача – *ѿреслаѣци* 1675 и назив надређеног појма *ѿосласѣиѣа* 1672 (*Ту не бјеше јела изван леба, / но*

⁵ Мој курзив – Н. И.

донеси некакве њреслачке, / њо њри уре лџи докле ручај 1669; све лџуџи оне њосласџице 1672).

До индиректног интензифицирања негативне оцене категорије ‘венецијанско’ долази се путем формирања ланаца номинативних јединица истог семантичко-деривационог гнезда који обухватају и друге значењско-композицијске целине *Горског вијенца*. Иронична концептуализација храђења као лизања која претпоставља могућност да вршилац радње буде не само човек већ и животиња упућује на prizор са сватовима у којем Вук Мићуновић изражава негодовање против потурчених Црногораца (1763–1765: *Куд су шћели њоџрџе-зне кучке / Бранковиџи и лџџисахани / шџо им оће друшџво са Турцима?*). Преко лексема изведених од корена лиз- негативна оцена садржана у метафоризацији сервилности (а настала аналогijом према понашању пса који добија остатке хране) преноси се на опис навика у исхрани которске елите. На тај начин два типа отпадничког понашања који су на линијској површини текста раздаљени – прихватање муслиманства и венецијанског начина живота – повезују се на концептуалном и аксиолошком плану.

Сходно томе лексика семантичког поља чула укуса, наиме за слатко, која овом семантиком учествује у стварању симболике оријенталне културе у реплици Мустај кадије (911 *О, Сџамбуле, земаљско весеље*) саодноси се са одговарајућим лексичким средствима преекспонирања претеране склоности Венецијанаца ка слаткој храни. Семантичким повезивањем дотичних епизода из различитих тематских (денотативних) поља поново се долази до њиховог сличног аксиолошког вредновања.

Поред тога венецијански утицај у Котору повезује се са преферисањем одређене хране која није карактеристична за црногорску кухињу – кокоши и јаја уместо овчетине и сира. Управо на основу народних негативних стереотипних представа о кокоши храђење аристократа концептуализује се на сатиричном плану као зобање: *чудо могу на годину кокошаках они њозобайџи* 1680–1681. Негативна конотираност дотичне радње има кореспонденцију у првом монологу владике Данила, где је исти глагол употребљен у приказу османске најезде у Европи (*вражје њлеме њозоба народе* 20). Тако се категорије ‘венецијанско’ и ‘османско’ имплицитно саодносе у вези са проблематизовањем освајачке политике двеју цивилизација.

4.1.3. Богатство

Појам богатства концептуализован је као лудост, тачније као детињарија. Употребом метафоричких значења глагола *џолуџеџи* и

ђеџињиџи сугерише се непознавање и непоштовање правила социјалног понашања: *од богџиџи бјеху љолуђели / џеџињаху иџио као бебе* 1410–1411. У истом значењу глагол *ђеџињиџи* јавља се и у Драшковој оцени искривљених представа дужда о Црногорцима и њиховим суседима: *Па љослијед љоче џеџињиџи* 1638 чиме се незрело и асоцијално опхођење генерализују као стална карактеристика венецијанске елите.

Појам сиромаштва истиче се изнијансиранијом интерпретацијом у поређењу с приказом богатства. За именовање 'сиромашног човека' коришћена је лексема јасне мотивне основе – *џразнов* 1412, стање сиромаштва описано је помоћу трију фразеологизама: *мучаху се да им очи љрсну* 1413, *да одеру кору хлеба суха* 1414, *џек да сџекну да се ками ране* 1420. Њиховом унутрашњом формом стварају се асоцијације на велику физичку напетост и оскудну храну. Оцена сиромаштва изражена је и истицањем одсуства двеју етичких категорија – части и поштења: *не боје се џесџи ни љошџењу* 1421. Наведеном конструкцијом, у којој је одричност реализована у глаголском значењу, док именице садрже позитивне евалуативне семе у својој семантичкој структури, на еуфемистичан начин исказана је теза да је сиромаштво бешчашће и непоштење.

Према томе, у оквиру првог тематског круга одломка физички лик приказаног народа естетизује се као ружан, што је резултат неприхватљивог начина живота, нарочито у погледу навика у исхрани. Експлицирана је такође и негативна оцена богатства и сиромаштва.

Знатан део Драшкових утисака о Венецији везан је за реализацију одређених социјалних, културних и етичких категорија у венецијанском друштву.

4.2. Гостољубивост

Однос Венецијанаца према странцима оцењен је негативно с тачке гледишта црногорских представа о гостољубивости. Посебна пажња посвећена је приказу грађана Венеције. Они су описани као бучно, неиндивидуализовано мноштво (*она ружна мјешавина, граја*) које постаје препрека за улазак странца у градски простор (*не даваше ми из куће изаћи, / када хоћах љо граду изаћи*). Центричност црногорске тачке гледишта долази до изражаја у повезивању описа Венецијанаца с изворним доменом црногорског обреда машкаре за време Бијеле неђеље (*као у нас бијеле неђеље / кад се крену момчад у машкаре* 1437–1438). Будући да су учесници у карневалској поворци нагарени, с привезаним звончићима око паса и нагрђени

(као што су описани у Вуковом *Рјечнику* и већини коментара уз текст поеме) метафоричким преносом намеће се представа да су Венецијанци бучни људи који круже унаоколо ружно обучени и страшних лица. Венецијанцима се приписују црте учесника у једном пролећном паганском обреду протеривања злих сила магијским радњама, чиме се параметри туђе урбане културе реинтерпретирају у оквиру паганског религиозног погледа на свет.

Супротстављеност културе посматрача и посматране културе експонирана је и приказом личних доживљаја протагониста помоћу фразеологизма: *свога дома не ћах гледаџи, / него костџи џамо осџавиџи* 1441–1442, којим се отуђеност јунака конципира као смрт. У оквиру наведене супротстављености јавља се и двојни лик сина Зана Грбичића, који поседује искуство и знања да би живео у туђем простору, али није променио свој првобитни поглед на свет. У интерпретацији теме о гостољубивости Грбичић је приказан у контексту поимања односа међу члановима етничке заједнице кроз призму породичних и родбинских односа, што је карактеристично за патријархална друштва код Јужних Словена: *а он ме је брајџски дочекао, / водио ме свуда џо Млејкама* 1443–1444.

Према томе, имаголошка категорија ‘венецијанско’ стиче негативну аксиолошку маркираност у складу с црногорским родовско-патријархалним критеријумима о гостољубивости, а вербализована је углавном устаљеним изразима и фразеологизмима као и извођењем аналогije са специфичним елементима своје паганске календарске обредности.

4.3. Јунаштво

Непрепознавање и ове вредносне категорије на начин на који се она испољава у црногорском друштву приказано је језичким средствима која означавају интензивну емоционалну реакцију – уп. прагмему *божја џи вјера* као и фразеологизам *не биџи збора о чему* – ‘не постојати’: *Не, божја џи вјера, Мандушићу, / о јунашиџву џу не бјеше збора* 1446–1447⁶.

Као аргумент за непостојање јунаштва у венецијанском друштву наведен је опис поробљених Далматинаца и Хрвата. Самом темом о јунаштву актуелизује се језички регистар народне епске

⁶ Међутим, исти фразеолошки обрт коришћен је и у истицању одсуства и друге кључне културогеме – гусли: *џу за гусле ни збора не бјеше* 1617, при чему је његово значење појачано и одричном партикулом *ни*.

поезије, услед чега су Далматинци и Хрвати приказани помоћу фолклорних формула специјализованих за идеализацију епског јунака – они су храбри, соколови, а такође су – у духу јужнословенске идеје – именовани браћом. Њихова судбина је приказана у складу са фолклорним поетским конвенцијама – уп. поступке анадиплозиса, граматичке риме, хомеотелеута: *Него бјеху к себи домамили, / домамили ња их њохвајали / јадну нашу браћу соколове / Далмајинце и храбре Хрвајше* 1448–1451.

Изразито негативан став према политици њиховог поробљавања од стране Венеције реализује се облицима квалитативног императива 2. л. јд., као и употребом лексема изведених од корена *џиск-* које врше емфатичку функцију у истицању интензитета тог типа понашања: *и џискâ их у свијејџ бијели / џе довукуј благо из свијејџа / и џриџискâј земље и градове* 1453–1455. Прелажење са крњег перфекта на квалификативни императив додатно је стилско средство за аксиолошко обележавање приказане садржине.

4.4. Судови и социјална правда

И одступања од црногорских представа о социјалној правди негативно су оцењена помоћу богатог инвентара језичких средстава за вербализацију емоционалних реакција главног јунака. Ироничан став заснива се на поређењу са турским правосудним системом, чиме се у датом контексту поврћује периферни статус, али најјача негативна маркираност имаголошке категорије ‘турско’: *Бјеху, брајше, да џе бог сачува; / мало бољи него у Турчина* 1457–1458.

Као потврда овог става наводе се три примера гажења људског достојанства у Венецији – однос према радницима у бродоградилушту, према веслачима на галијама и затвореницима. Негативна оцена вербализује се лексемама у којима се употребом префикса *не-* означава непостојање, одсуство нечега (*невољник, несрејџи*), синонимним речима за кључне појмове у дотичном тематском пољу (уп.: роб: *невољник, сужањ*; симбол ропства – вериге: *звожђа, џоџуџана, џриковани у џуџима*) и именичким синтагмама с фолклорним епитетом *љуџи* (*љуџа звожђа, џуџе невоље*). У приказивању начина живота робова и затвореника употребљени су такође експресивни изрази с компонентама назива домаћих животиња (*но кâ џаџче кад га за џор свежеш* 1472, *хоџаше у њима коњ цркнуџи* 1478, *човјек џаџче џу свезајџ не шџаше, / акамоли чојка несрејџега* 1480). Истичу се темпорални параметри ропског стања као бескрајног, уклопљеног у ритам природних циклуса (*џу их лејџње*

горијаше сунце / и дављаху кише и времена 1469–1470, *ѡу чамају и днѡви и ноћи* 1473). Истовремено се просторне координате приказују преко просторне метафоре засноване на односу ‘горе’–‘доле’, при чему се актуелизује негативна конотираност положаја ‘доле’ појачана употребом форми суперлатива (*Најгоре им ѡак бјеху ѡавнице* 1474 *ѡод дворове ђе дужде сѡјаше; у најдубљу јаму коју знадеш није горе но у њих сѡјашѡи*).

Стање велике узрујаности и афекта главног јунака преноси се средствима из експресивног регистра разговорног језика (уп. метафоричку употребу глагола *ѡѡтрнуѡи* и клетву *да бог убије кога у стиховима* 1483–1484: *Сав ѡѡтрнем, да их бог убије, / кад ѡомислим на оно сѡрашило, фразем забоље ме срце* 1487).

У разматраној епизоди јунак први пут проговара у туђем простору. Али у његовом ословљавању адресат не само да је негативно конотиран (*ѡогани*) већ је и фиктиван, будући да до дијалога не долази (чује га и разуме једино његов сународник). Структурисање дотичног псеудодијалогског фрагмента у форми градиције понављањем разговорног облика упитне заменице *шѡо* у значењу ‘зашто’ претпоставља виши тон, викање – *Шѡо ѡогани од људих чиниѡе? / Шѡо јуначки људе не смакнеѡе, / шѡо им ѡакве муке ударайѡе?* 1490–1492. Одговор сина Зана Грбичића по својој јачини је контрастан – тихо говорење. Вредна пажње је чињеница да се коришћење префикса *ѡо-* за изражавање ниског интензитета приказиване радње у глаголу *ѡѡришайѡаѡи* среће и у другим тематским сферама у карактеризацији венецијанске стварности. Репликом *не смије се овде ѡраво збориѡи! / Твоја срећа – не разумијешѡе ѡе*. 1494–1495 сугерише се реципрочна немогућност остварења комуникације међу носиоцима двеју култура (у тематској микроструктури о гостољубивости наглашена је Драшкова дистанцираност од Венецијанаца, док је овде истакнута њихова неспособност да га разумеју). На крају разматраног микрофрагмента још једном се изриче негативна оцена мотивисана непоштовањем норми хришћанске етике (*да су божју грдно ѡресѡуѡили* 1495) и први пут се у одломку предвиђа да ће венецијанско „царство“ погинути (*и да ђе им царсѡво ѡогинуѡи* 1499).

4.5. Међусобни односи

Док се у претходним микрофрагментима наглашава неемпатичност према маргинализованим слојевима и странцима, међусобни односи Венецијанаца коментаришу се кроз моделе понашања везане за страх као категорију из сфере социјалне психологије. Аутор

полази од афоризма изразито народне синтаксичке и лексичке уобличености: *Нема шѳога ко с' не боји чега, / да ничега ано свога хлада* 1503–1504, на основу чега изводи аналогију највећег људског страха – од смрти са страхом Венецијанаца од шпијуна и пријављивања: *Они сѳираха другога немаху, / до од жбирах и до од шѳијунах* 1505–1506.

У даљој конкретизацији теме аутор приказује својеврсни сценарио шпијунирања састављен од низа конвенционализованих чинова, при чему је експресивна негативна оцена описаних радњи Венецијанаца (као и у приказу њиховог односа према поробљеним народима) исказана квалификативним императивом (*шѳрчи судницима* 1510, *кажи оно шѳио они збораху, и шѳиридај шѳиогод и шѳоглади* 1511 – код последња два глагола *шѳиридај* и *шѳоглади* јавља се исти творбени поступак као и у претходном микрофрагменту у карактеризацији Грбичићевог говора – *шѳиришашѳиша*). Избором перфекта за преношење приче о одсецању главе дужда као и појашњење да се Грбичић заклео да је то стварна чињеница (*Грбичић се мени кунијаше* 1521) индиректно се упућује на то да се створена стереотипна представа заснива на туђим сведочењима. Наведеним сижејним решењем преэкспонира се социјална дистанца у односу на приказану појаву. Уз то и чињеница да шпијуни стоје изнад власти у Венецији постаје повод изражавања емоционалне реакције запрепашћености на крају размотреног микрофрагмента.

4.6. Духовна култура

Питање (*А бјеше ли игре у Млейкама, / као ово шѳе се ми играмо?* 1529–1530) претпоставља поређење у одговору и заиста овој теми приступа се из најразличитијих аспеката. Италијанско позориште описано је тзв. скривеним реалијама о којима је већ говорено. И Драшкова је прича о позоришној представи којој је присуствовао скоро потпуно лишена конкретике – јунак не зна италијански па комбинујући примарне сигнале мимика, гестова и звучања говора глумаца проналази сличности са зооморфним ликовима из паганског слоја своје културе. Док је стање поробљених народа и затвореника било протумачено помоћу фразеологизама с компонентама назива домаћих животиња, у приказивању гледалаца експлицира се симболично значење назива дивљих животиња *свуд могаше из зида виђејши / ње вираху ка миши из гњезда* 1539–1540. На сличан начин приказане су и њихове реакције за време пожара (*као сѳока кад је звјерад гоне*) при чему се кумулирањем аудитивних глагола

апстрахују звучни ефекти хаотичног људског понашања (1566 *Сѿаде жека, клейейѿ и ломјава, / сѿаде ѿиска, каѿе ѿоѿадаше, / сѿоѿиѿина их исѿод ногах осѿа, / све се наби, да кркнуѿи не може, / као сѿока кад је звјерад гоне.*) У много чему запажају се аналогни поступци описа руље по венецијанским улицама, чиме се ланцима састављеним од лексичких јединица истог семантичког гнезда а из различитих микрофрагмената интензификује негативни аксиолошки став приповедача.

Глумци су такође приказани као недиференцирана маса која изводи покрете животиња (*Ту измиље некаквога ѿука*) и на њих личи (*сви шарени као дивље мачке*). Дотични поступак примењен је у комбинацији с аугментативним обликом *носина*, чиме се хиперболизује нос као елемент маске ренесансне карневалске културе (као што је већ речено, слични облици употребљени су и у опису жене на носилима у првој епизоди) – *Носине им од кварѿа бјеху* 1554. У градацији поређења поред ликова дивљих животиња јављају се и митска бића (*исѿрешиѿили очи као ѿенци, / а зинули кѿ курјаѿи гладни, / а дрвене ноге насадили / ѿа иђаху као на кључеве*). У приказивању костима користи се лексика пејоративне обележености (*Облачили ѿрње и јачине* 1559).

Поред тога у разматраном микрофрагменту запажа се употреба највећег броја фразеологизама, прагмема и других експресивних средстава која означавају интензивну емоционалну реакцију протагониста на описане појаве као на нешто невероватно, смешно, страшно и стидно (*Боже драги, ѿи да видиш чуда!* 1543, *ѿо ни у сан никад доћ не може* 1545, *имах мрѿав ѿаднуѿи од смѿиха!* 1549; *Усред ѿодне да га човјек среѿине, / сва би му се коса најезила* 1560–1561). У том контексту употребљена је и горе наведена лексема *брука*, чија је улога као једног од кључних имаголошко-аксиолошких маркера на макротекстовном нивоу већ наглашена: *Такве бруке, ѿаквијех грдилах / ниђе нико јошѿ видео није!* 1552–1553; *Боже драги, да ѿу бруку видиш!*

Другу садржинску компоненту у тематском пољу духовне културе Венецијанаца представљају коментари Рогана и Обрада, као и Обрадова прича о сличној представи италијанских путујућих глумца у Боки. Актуелизацијом стилског потенцијала српског глаголског система приказана је динамика уличне представе, импровизаторске вештине актера, својеврсност ренесансног профаног хумора. Нумере су осликане помоћу квалификативног императива (који и у претходним микрофрагментима служи као маркер интензификовања

емоционалног односа): *Кад њогледај 1582, викни 1592, рикни ... ријека 1604*. Употребљене су безглаголске реченице (*кад онај час није него сламка 1591, кад ни воде ни од воде њрага 1607*), аорист у фразеолошкој конструкцији (*кад виђеше чудо невиђено 1599*), крњи перфекат (*свак дигâ у њазар хаљине / и кренуо кâ да воду гази 1608–1609*). У финалној реченици неки од наведених глаголских облика међусобно се комбинују, при чему употреба облика приповедачког императива уноси својеврсни „деконструктивистички“ елемент у темпоралну схему (крњи перфект + аорист + аорист + потенцијал + приповедачки императив): *Кад виђели е их њогрдише, / скочи народ, и би их њобили, / но уџеци у Коџор Лаџини 1610–1612*. Управо специфично усклађивање темпоралних облика даје приказаном догађају необичну динамику, чиме се под претензијом реалистичности стереотипизираним описом сугерише осећање његове иреалности.

У том контексту се да објаснити и намерно истицање неодређености времена у којем се описани догађај збива, као и анонимност очевидаца: *1583 Ја сам чуо од једнога ђеда, / у Боку су једном дохидили / из Талије или оџкуд друго, / на наш њазар исџи излазили 1586*. На први поглед алогична, неодређена уоквиреност која контрастира са живим описом представе одаје конципирање епизоде као иреалне (Роган: *То не може биџи исџина, Драшко 1578*) укључујући ту и употребу назива из средњовековне црквене традиције, заступљених и у народним говорима (односно у Вуковом *Рјечнику*) и повезаних са паганским магијским радњама: *маџџаније* и глагол *замашџаџи* (РЈЕЌНИК 1904: 514)⁷ (*него су џи очи замашџали 1579, и сам мислим да је маџџаније 1581; Обрад: Ада џџо је него маџџаније 1582*).

Кулминација у формулисању аксиолошког става према духовној култури Венецијанаца реализује се у трећем микрофрагменту наведеног тематског поља у којем се као критеријум уводи постојање гусли (*Појаху ли уз гусле лијејо? 1615*). Будући да се уз пратњу тог народног инструмента пева епска поезија, назив гусле постаје једна од кључних митологема српске традиционалне културе (РАДИЋ-

⁷ Од ове општесловенске лексеме која означава ‘образилу’, ‘фантазију’ развијају се савремене лексеме машта (срп.), мечта (буг., рус.). Посебним дијахроничким лексиколошким истраживањем могло би се утврдити како је Његошу успело да актуелизује један специфичан елемент њене семантике везан за етимологију речи – према Фасмеру у речи *маџџаније* се запажа други степен алтернације, што је повезује са г.-луж глаголом *тџкаџ* – жмирити, трептати, створити се (ФАСМЕР т. II 1986: 614).

-Дугоњић 1999: 239–241). Непознавање тог симбола очувања сећања на херојску прошлост упућује на закључак о непостојању духовних вредности у посматраној култури, што условљава и снажну емоционалну реакцију јунака исказану одговарајућим прагмемама и фразеологизмима (*Какве гусле и какву несрећу; / њу за гусле ни збора не бјеше!* 1616–1617) (користи се исти фразеолошки обрт којим се коментарише непостојање јунаштва код Венецијанаца). Наведена оцена појачана је фразеологизмом *не дајџи њурску њару за шџа* у реплици Вука Мићуновића (*Ада за сву игру без гусалах / ја њџи не бџх њару њурску дао* 1618–1619) којим је изражен највећи степен омаловажавања венецијанског друштва. Ово кулминира у став потпуног одрицања у Његошевом афоризму: *Ђе се гусле у кући не чују / њу је мрџва и кућа и људи* 1620–1621. Раније изнесена тврдња о осуђености на погибел друштва које не зна за социјалну правду (*џознао сам на ове џавнице ... да ће им царсџво џогинуџи*), допуњава се тезом да је друштво без историјског сећања мртво.

С једне стране, у микрофрагменту о позоришној култури Венецијанаца дају се јасно пропратити механизми формирања негативних хетеростереотипа на основу позитивних аутостереотипа, али истовремено виртуозном метафоричком употребом темпоралних глаголских облика подрива се једна од главних претензија стереотипа – на есенцијалност.

4.7. Политика венецијанског дужда

Прича о аудијенцији код венецијанског дужда представља „најпрагматичнији“ микрофрагмент разматраног одломка. Неодређеност у карактеризацији дужда – његове спољашњости и имена – произилази из формулације питања (*А бјеше ли какав, аманаџи?* 1625). У одговорима се на основу народних веровања о уроцима средствима ироније истиче његова безлична спољашњост (*Бјеше човјек џе од средње руке; / да не беше џод оним именом, / не шџаше се бојаџ од урока* 1626–1628). Поред тога Драшкова неспособност да се сети целог дуждовога имена одаје ниподаштавајући однос (*Валијеро ... и већ не знам како* 1630). На експонирање неодређености лика дужда надовезује се и коментар о теми разговора (*Пиџа ли џе шџо за ове краје* 1631 – *Пиџа, браџе, не знам ни сам како* 1632). На тај начин изражавањем различитих нијанси неодређености пре свега неодређеним и упитним заменичким облицима учесници у говорном чину и претпоставке његовог одвијања моделују се као лишени конкретике и с нејасним циљем и резултатима.

Сусрет двојице саговорника почиње без успостављања директног контакта – не познајући и не схватајући га, Драшко изводи ритуал клањања, придржавајући се само упутстава Грбичића, док се дужд једва осмехује не њему већ према њему: *џуџи мене се џоосмјех-ну џринциџ* 1635 (у овом случају поново се користи глагол с префиксом *џо-* за означавање радње ниског интензитета, што је један од поступака карактеризације понашања становника Венеције и у претходним микрофрагментима).

Сам разговор састоји се од два дела. У првом делу дужд говори о помоћи Црногораца у борби Венеције против Турака стварајући привидан утисак благонаклоности (*и шћах рећи љуби Црногорце* 1637).

У другом делу коментаришу се обичаји народа Западног Балкана. Дуждове речи Драшко прихвата негативно. Његов однос изражен је глаголом *ћеџињџиџи* који је употребљен и у вези са богатим Венецијанцима у првом микрофрагменту разматраног одломка (у функцији оказионалног синонимног израза у приказу њиховог душевног стања као лудости). На основу конструисане макротекстовне везе индиректно се став из уводног фрагмента надовезује на оцену начина мишљења дужда (*Па џослијед џоче ћеџињџиџи*).

Следи једини дијалог Драшка с представником венецијанског друштва, структурисан у облику повратних питања у комбинацији с прагмемама као маркерима нарушене комуникације међу саговорницима (*хоће ли га изјесџи, шџио ли раде* 1645 – *Ђе изјесџи, ако Бога знадеш* 1646; *један народ џамо змије једе* 1649 – *Какве змије, ћесџиџи џринциџе* 1650). Користе се и фразеологизми који фигуративно приказују емоционалну реакцију јунака на дуждове стереотипне представе (*а гадно ју је на џуџи џогледаџи, / све се длаке најеже чо-вјеку* 1652).

Разматрани дијалог представља експлицитан приказ реципрочне имаголошке перспективе у којој култура посматрача и посматрана култура мењају своја места, при чему се успоставља аналогна неодређеност представа Венецијанаца о Црногорцима (*хоће ли га изјесџи, шџио ли раде* 1645, *Ма сам чуо – оџеџи ми говори / – један народ џамо змије једе* 1648–1649). Док се наведена неодређеност код Венецијанаца приказује као резултат незнања и незаинтересованости, она се код Црногораца тумачи као намерно дистанцирање због неприхватања начела на којима се темељи венецијанско друштво.

То потврђују и реакције црногорских главара. Комбиновање глагола за изражавање мњења са упитном интонацијом у питању кнеза Јанка (*Ја мним џе је дочекâ лијеџо?* 1653) условљава Драшков

ироничан одговор (*Не лијејо, него њрелијејо / обећа ми и шио му не исках!* 1654–1655). У првом делу одговора у форми градације употребљене су прагмеме за изражавање интензивне позитивне емоције изазване дуждовим обећањима (*благо мени јуџрос и довијек, / ево среће за све Црногорце / дајбуди љу њовесџ досџа ѡраха* 1657–1659). У другом делу у оцени неиспуњеног обећања користи се метафорично значење глагола *излињаџи* (*Кад ѡослијед све оно излиња, / кџ да нишиџа ни зборено није* 1661–1662), па се на основу очигледности беле боје млека на ироничан начин формулише мишљење да је дужд лажов (*И ѡосад му не бих вјеровџо / млијеко је да рече бије-ло* 1663–1664).

У микрофрагменту о Драшковој аудијенцији код дужда помоћу богатог инвентара прагматичких јединица структурисани су основни параметри дијалогске ситуације као претпоставка за протицање реалног, живог дијалога. Истовремено семантичка дефективност упитних говорних чинова не условљава реализацију основног циља, а то је добијање / размена информација међу саговорницима. Микрофрагмент посвећен венецијанској политици према Црној Гори представља кулминацију градацијски повезаних епизода, чиме се потврђује теза о потпуној неусаглашености културе посматрача и посматране културе.

5. Сижејно-композициона и семантичка структура одломка

Поред тога што је последњи микрофрагмент посвећен спољашњости и свакодневном животу Венецијанаца и которске елите био размотрен у оквиру прве теме, требало би посебно истакнути његову улогу у композиционом обликовању целог одломка Драшкових утисака о Венецији. У дотичном микрофрагменту издвајају се два дела – о навикама у исхрани становника Венеције и аристократије у Котору.

У вербализацији идеје о погибелји венецијанске цивилизације посебну улогу игра мрежа синонимних лексичких јединица за изражавање појма ‘смрт’. Као што је било истакнуто, лексемама и изразима ове семантике се на сижејном и значењском плану оцртава деградација друштва полазећи од његове политике према суседним народима (*и да ће им царсџво ѡгинуџи* 1499), преко његове духовне културе (*Бе се гусле у кући не чују / џу је мрџва и кућа и људи* 1620–1621) па до његове чисто физичке немоћи у финалу – *Па ѡ-*

гини у оно *госїодсїво*. Аргумент за ову пресуду је типска ситуација племића који представља срамни приказ док се пење уз степенице (како *їођи мало уза сїубе*, / *ублиједи како рубейїна*, / *а нешїо му заиграј їод грлом*, / *реко би, они час умрије!* 1692). Управо у финалном стиху целог одломка – *реко би, они час умрије!* – у којем услед комбинације хомонимијске глаголске форме (*умрије*) са модалним обликом (*реко би*), чијом се употребом радња карактерише као иреална (Тошовић 1995: 236), општа темпорална схема микрофрагмента поприма изразито амбигвалну обележеност. Дакле, долази до изражаја намерно одступање од правила усаглашавања глаголских облика у реченици слично поступку примењеном у приказу которских уличних глумаца (уп. *Кад виђели е их їогрдише*, / *скочи народ*, и *би их їобили*, / *но уїеци у Коїор Лаїїни* 1610–1612).

Према томе на садржинском плану стање физичке немоћи која доводи до смрти приказано је као доња граница деградације венецијанског друштва, на аксиолошком плану пак – као највиши степен изражавања негативне оцене категорије ‘венецијанско’. На линеарној површини текста црногорски главари доживљавају тему о Венецији као завршену, губе интересовање за њу, те на сижејном нивоу долази до наглог прелаза на следеће тематско поље.

* * *

Доследно структурисање негативних стереотипа о Венецији и Венецијанцима на основу позитивних црногорских аутостереотипа претпостављено је намерно створеним типолошким профилем субјеката-представника културе посматрача као људи који не познају језик, историјски и савремени развој посматране културе. У *Горском вијенцу* њихови се контакти с Венецијом остварују претежно на политичком плану – у појединим случајевима уједињавања напора у борби против Османске империје и чешће – у контексту међусобних конфликта због асимилацијске политике Венеције према Црној Гори. Историја поменутих односа које Његош упознаје и преко проблема с којима се суочава његов стриц Петар I Петровић, и из свог властитог искуства, битан је разлог за формирање негативног аксиолошког става. Можда није случајно што у својој *Биљежници* Његош даје суперлативну оцену природе и културних знаменитости Рима и Напуља (који нису на поменути начин повезани с развојем Црне Горе), док изразито негативно прихвата не само савремени облик Венеције већ и њене културне споменике (KILIBARDA 2012).

Наведена диспозиција резултат је још једног разлога испољеног у епизоди аудијенције код дужда – а наиме, постојања већ утврђених негативних стереотипа у посматраној култури и о култури посматрача, што по правилу изазива реципрочну реакцију.

Садржинска структура одломка о утисцима војводе Драшка о Венецији даје разлоге за његово разматрање као итинерарног текста у којем се на основу информација из одређених тематских поља формирају стереотипне представе о другом народу и земљи. Истовремено, лингвопрагматичке специфике питања црногорских главара на основу којих се структурише композиција фрагмента претпостављају да ће одговори садржати не само и не толико конкретне информације о другом, већ ће задовољити ону исконску гносеолошку радозналост – какви би уопште могли бити ти људи, та земља и начин живота. На тај начин изражава се извесно дистанцирање од предметне садржине и долази се до помака према стављању у фокус аксиолошких аспеката структурисања представе о другом. Овакво дистанцирање истакнуто је и функционисањем деиктичких средстава у размотреном одломку, као и максималним редуковањем употребе назива венецијанских културних реалија.

У оквиру тако задате опште диспозиције испољава се и ослабљена информативност управо оних микроструктурних целина које су тематски повезане са материјалним животом Венецијанаца, а могле би бити извор генерализације одређених представа из предметне сфере које би се поимале као „туђе“ из перспективе културе посматрача. У Драшковој причи по правилу се у опису спољашњости становника Венеције не користе називи одела, накита, фризура и сл., већ се уместо њих апстрахују негативне људске особине, протумачене као резултат лошег начина живота. Аналогно томе, теме о националној кухињи и градској архитектури, које у путничкој литератури такође спадају у кључне изворе структурисања предметних представа о другом, у размотреном одломку скоро су потпуно лишене конкретике.

За разлику од наведених микрофрагмената који представљају слику материјалног живота приказ социјалног, културног и политичког развоја Венеције садржи више описа са претензијом на конкретност. Један део њих изграђен је на основу туђих причања (о понашању доушника услед којег људе бацају у затвор или убијају), док су други плод личних утисака протагониста (главничка политика Венеције у односу на друге народе, физичка немоћ аристократе из Боке који се пење уз степенице). Али у оба случаја приказане су

„нереалистичке“, схематизоване ситуације и модели понашања, при чему облици квалитативног императива врше функцију маркера за стереотипизацију пренесене садржине.

У целини узев, Драшкова прича структурисана је на основу мреже позитивно маркираних вредносних критеријума карактеристичних за црногорско друштво дате епохе, која, будући примењена на посматрану културу, „лови“ само негативно оцењене објекте, својства и појаве.

Систем позитивних аутостереотипа изграђен је на бази одређених компоненти „високог“ слоја духовне културе Црногораца из дотичног периода, међу којима се истичу епска усмена и музичка традиција (гусле), која чува историјску свест заједнице; идеализована представа о (јужно)словенској етничкој заједници формирана у периоду просветитељства и романтизма; хришћанске етичке категорије усвојене у црногорском друштву као критеријуми социјалне правде; родовско-племенске визије гостољубивости и такође родни стереотипи.

Истовремено, негативна оцена категорије ‘венецијанскост’ изражена је изузетно богатим инвентаром језичких средстава, чиме се сугерише свеобухватност, разноликост и интензитет приписане негативности. Елементи „ниског“ слоја културе посматрача такође постају извор приказивања Венецијанаца као масе зооморфних, демонских и ритуалних бића помоћу лексичког фонда пролећне карневалске обредности која има за циљ протеривање злих сила, такође и сујевејра (уп. називе везане за обичаје „бјела неђеља“, „машкаре“, „урок“, уз коришћење митолошке симболике зоонимијских назива).

Приказ врло изнијансираних аксиолошко-емоционалних реакција протагониста – муке, ужаса, гнева, гнушања, ругања, пренебрежења, запрепашћености, исмевања – остварен је помоћу богатог језичког потенцијала (прагмема и фразеологизама) наивне психолошке слике света карактеристичне за културу посматрача.

Посебне пажње вредно је и структурисање лексичких, творбених и синтаксичких ланаца на макротекстовном нивоу (уп. улогу језичких елемената као што су *брука*, *йолуђейи*, *ђейињийи*, префикса *йо-* у глаголима *йојришайишайи*, *йојридаји*, *йојгладийи*, *йоосмјехнуји се*, фразема *не бији збора о чему*, систематска употреба квалификативног императива и сл.). С једне стране, контекстуално формирана аксиолошка вредност дате језичке поновљене јединице у различитим микрофрагментима, условљава раскид њихове узастопности на линеарном композиционом плану омогућујући њихову

истовремену саодносност на аксиолошком плану, што појачава спојивост појединих епизода унутар разматраног одломка. С друге стране, путем поменутих лексичких и синтаксичких мрежа Драшкова прича укључена је у хијерархијски систем аксиолошких односа који обухвата остале одломке *Горског вијенца*. На тај начин имаголошка категорија ‘венецијанско’ стиче додатну, вербално неформулисану, негативну маркираност у саодносу с категоријама ‘турско’ / ‘муслиманско’ у оквиру теме етничког и верског отпадништва и освајачке политике двеју велесила (уп. *ѿо ѿри уре лѿжи – лѿжисахани; чудо могу на годину кокошаках они ѿозобаѿи – вражје ѿлеме ѿозоба народе*).

Доследна негативна конотираност слике Венеције и Венецијанаца претпоставља претензију на константност створених стереотипних представа. Насупрот томе, њихова неједнозначност, дискретна индикација на субјективност створених слика, ситуирање на рубу јаве и сна, стављање аксиолошке компоненте у први план одају да смо суочени с ретким имаголошким феноменом. По правилу, у путничкој литератури слику другог потхрањују конкретни објекти и појаве културноисторијске ситуације другог народа чија се поједина својства апстрахују да би се створио утисак панхроничности и апсолутне истинитости уз истовремену маркираност добро – зло. Са своје стране, иако ситуирана у итинерарни наративни модел, категорија ‘венецијанско’ у Драшковој причи конципирана је као *ѿоѿиенѿијално зло*. На сижејном плану пева доминантно место припада имаголошким категоријама ‘турско’ / ‘муслиманско’ које се реализују у *границама* саме културе посматрача. Налазећи се *на граници* Црне Горе и српства у целини, на семантичком плану Венеција је приказана као претња, не мања од турске, али још увек на помолу (због тога и с нејасним обрисима), као зло које се једва назире, латентна али злотворна, примитивна сила што под привидом забавне безазлености скрива огромну деструктивну моћ.

Тако се у оквиру изузетно сложене концептуалне структуре и вербалне обликованости одломка дају пропатити механизми настанка и функционисања различитих типова хетеростереотипних конструката као одраз емоционалних и рационалних процеса у колективној свести историјски детерминисаних заједница и појединаца, не губећи из вида њихову консолидациону улогу у друштву. То потврђује генијалност аутора *Горског вијенца*, који је због дубине својих социјално-филозофских идеја и виртуозности њиховог уметничког уобличавања изнова ишчитаван и преосмишљаван у

различитим историјским епохама све до данашњих, постмодерних времена.

Цитирана лијераура

- ВИНАВЕР, Станислав. „Српски хумористи и сатиричари (Јавно предавање одржано на Коларчевом универзитету у Београду).“ *Чардак ни на небу ни на земљи*. Београд, 1938: 248–266. <http://www.rastko.rs/knjizevnost/nauka_knjiz/svinaver-humoristi.html>15.02.2014
- ДЕРЕТИЋ, Јован. *Композиција Горског вијенца*. Подгорица: Октоих, 1996.
- ЗБОРНИК РЕЗИМЕА: Међународна научна конференција *Од Косовског завейа до Његошевог микрокосма. Петар II Петровић Његош (1813–2013)*. Зборник резимеа. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 2013.
- ЉУШТАНОВИЋ, Јован. „Војвода Драшко као хумористички приповедач“. *Зборник Машице српске за књижевности и језик*, свеска 3, 2007, књ. 55: 545–554.
- ПИПЕР, Предраг. Референцијална одређеност и неодређеност. П. Пипер, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић. *Синтакса савременог српског језика. Просја реченица* [У редакцији Милке Ивић]. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, 2005: 915–947.
- ПОПОВИЋ, Павле. *О Горском вијенцу. Сабрана дела*. Књига VIII, Друго прегледано издање (1923), Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2000: 1–137.
- РАДИЋ-ДУГОЊИЋ, Милана. „О превођењу непреводивог (Руски превод *Горског вијенца* П. П. Његоша)“. С. Ристић, М. Радић-Дугоњић. *Реч, смисао, сазнање (студија из лексичке семантике)*. Београд: Филолошки факултет у Београду, 1999: 237–245.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *О језику Горског вијенца* [Посебна издања. Српска академија наука и уметности, књ. 600, Одељење језика и књижевности, књ. 41]. Београд: Српска академија наука и уметности, Научна књига, 1990.
- ТЕЗЕ И РЕЗИМЕИ: *43. међународни научни сасијанак славистија у Вукове дане*. Међународни научни скуп *Иновациони процеси у српскохрватском књижевном језику – ушцаји других језика и култура. Његош у свом времену и данас. Тезе и резимеи*. [Уредници: Драгана Мршевић Радовић и Бошко Сувајић]. Београд: Међународни славистички центар. Филолошки факултет, 2013.
- РЛЧНИК: *Целокујна дјела П. П. Његоша*. Књига шеста. *Рјечник* [Рјечник саставили Михаило Стевановић и Радосав Бошковић]. Београд: Просвета. Издавачко предузеће Србије, 1957.
- ТУЋЕВИЋ, Станиша. „Слика о другом као инструмент за стварање сатирично-хумористичких ситуација“. *Поетичка и његошолошка исјраживања* [Поетичке и поетолошке студије. Студије и расправе, књига XLV]. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2007: 249–260.

- ФАСМЕР, Макс. *Этимологический словарь русского языка. Издание второе, стереотипное. Том II*. [Перевод с немецкого и дополнения члена корреспондента АН СССР О. Н. Трубачева], Москва: Прогресс, 1986.
- BOGUSŁAWSKA, Magdalena. „Delo Petra Petrovića Njegoša u svetlu antropologije kulturalnih performansa“. *Njegoševi dani. Međunarodni naučni skup. Cetinje, 27. – 29. jun 2008. Zbornik radova*. Nikšić: Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet, 2009: 139–148.
- DYSERINCK, Hugo: „Komparatistička imagologija onkraj »imanencije« i »transcendencije« djela“. *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju* [Priredili Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje, Ivana Brković], Zagreb: Srednja Europa, 2009:57–69.
- KILIBARDA, Vesna. „Italijanske teme u Njegoševoj bilježnici.“ *Lingua Montenegrina* god. V /2, br. 10, 2012: 159–170.
- KNJIGA REZIMEA: *Njegoševi dani 5. Međunarodni skup. Knjiga rezimea*. Nikšić: Studentski program za crnogorski jezik i južnoslovenske jezike, Institut za jezik i književnost Filozofskog fakulteta, Univerzitet Crne Gore, 2013.
- OSOLNIK, Vladimir. *Literarna zgodovina o Petru II Petroviću Njegošu*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2003.
- PAGEAUX, Daniel-Henri. *Imagološke razprave*. [Uvod in spremna beseda Tone Smolej]. Ljubljana: Institutum Studiorum Humanitatis, 2008.
- POPOVIĆ, Miodrag. *Romantizam I*. Drugo skraćeno i prerađeno izdanje, Beograd: Nolit, 1975.
- RJEČNIK: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Dio 6, Lekenički–moračice. [obradili P. Budmani, T. Maretić]. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904.
- TOŠOVIĆ, Branko. *Stilistika glagola. Stilistik der Verben*. Wuppertal: Lindenblatt, 1995.

Найда Иванова

ВЕНЕЦИЈА В ГОРНОМ ВЕНЦЕ
ИМАГОЛОГИЧЕСКИЕ НАБЛЮДЕНИЯ

Резюме

В статье с имагологической точки зрения анализируется фрагмент впечатлений Драшко о Венеции из поэмы „Горный венец“ (1847) Петра Петровича Негоша. Статья посвящена проблемному вопросу, каким образом взаимодействие тематических, сюжетно-композиционных семантических особенностей рассматриваемого фрагмента, с одной стороны, и соответствующих имагологических категорий, с другой, влияет на выбор определенных языковых средств и какова роль последних в структурировании картины другого.

Ключевые слова: имагология, *Горный венец* (1847), картина Венеции, автостереотипы, гетеростереотипы.

Najda Ivanova

THE IMAGE OF VENICE IN *THE MOUNTAIN WREATH*:
SOME IMAGOLOGICAL OBSERVATIONS

Summary

Draško's story about his trip to Venice represented in the poem *The Mountain Wreath* (1847), written by Peter Petrović Njegoš, is an object of many interpretations in theoretical Njegoš studies as well as in the educational, popular science, the media, political and many other types of discourse. In this article, we aim at providing a linguo-imagological analysis of the fragment. The mechanisms of shaping and the semantic structure of the hetero-stereotypes about Venice and the Venetians are examined. In addition, both the influence of the author's intention and that of the socio-cultural discourse regarding the creation of the poem on the way of selection and the use of expressive means are examined.

Keywords: imagology, *The Mountain Wreath* (1847), image of Venice, auto-stereotypes, hetero-stereotypes.